

Η μεταστροφή της πόρνης*

Δημήτρης Ι. Κυρτάτας
Καθηγητής της Ύστερης Αρχαιότητας
στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Περίληψη: Η εισήγηση παρουσιάζει όψεις της πορνείας στην ύστερη αρχαιότητα μέσα από τις μαρτυρίες των αγιολογικών κειμένων. Επισημαίνει ιδιαίτερες κάποιες αναφορές σε μεταμέλειες εκπορνευμένων γυναικών και τον τρόπο με τον οποίο χειρίστηκαν το ζήτημα οι ασκητές της ερήμου και άλλοι εκκλησιαστικοί συγγραφείς.

Summary: “The conversion of harlots”: The article presents aspects of prostitution in the late antiquity based on testimonies of hagiological texts. It deals in particular with references to repentant harlots and the way the issue was treated by some desert ascetics and other ecclesiastical writers.

Λέξεις κλειδιά: πορνεία, πόρνη, ασκητής, μεταμέλεια

Key words: prostitution, harlot, ascetic, repentance

* Το κείμενο αυτό παρουσιάστηκε στην ημερίδα «Αγιογραφικά κείμενα ως πηγές κοσμικής ιστορίας» που διοργάνωσε το Post Augustum και το Τμήμα ΙΑΚΑ του Παν/μίου Θεσσαλίας στις 21 Απριλίου 2018 στον Βόλο.

Καθώς στεκόταν έξω από το κελί της, μια πόρνη προθυμοποιήθηκε κάποτε να προσφέρει τις υπηρεσίες της στον μοναχό Σεραπίωνα που, περαστικός από την αιγυπτιακή κόμη της, ζητούσε να διανυκτερεύσει μαζί της. Ετοιμάστηκε πρόθυμα και έστρωσε την κλίνη της. Όταν βράδιασε, υποδέχτηκε τον μοναχό ο οποίος, βλέποντας ότι είχαν όλα τακτοποιηθεί, έκλεισε την πόρτα. Πριν προχωρήσει στο έργο, αποδέχτηκε ωστόσο το αίτημά του για μικρή αναμονή. Σύμφωνα με τον (μοναστικό) νόμο (αυτή η εξήγηση της δόθηκε), όφειλε πρώτα να περιμένει την πνευματική προετοιμασία του μοναχού.

Στάθηκε λοιπόν παραδίπλα και άκουγε τον επισκέπτη της να ψέλνει αλλά και να παρακαλεί τον Θεό για τη μετάνοια της. Κάποια στιγμή, τρέμοντας, άρχισε να προσεύχεται μαζί του. Όταν τελείωσαν οι ψαλμοί και πήραν σειρά οι εκτενείς αναγνώσεις από τον απόστολο,

έχοντας κατανοήσει ότι η επίσκεψη δεν γινόταν για την τέλεση αμαρτίας αλλά για τη σωτηρία της, έπεσε καταγής και ζητούσε από τον Σεραπίωνα να τη λυπηθεί και να την οδηγήσει εκεί όπου θα μπορούσε να καταστεί ευχάριστη στον Θεό. Και αυτός την παρέδωσε στην ηγουμένη ενός μοναστηριού παρθένων, με οδηγίες για τη μελλοντική της διαβίωση.

Βήμα προς βήμα, η αμαρτωλή γυναίκα εξοικειώθηκε με όλες τις συνήθειες της ασκητικής ζωής, αξιώνοντας στο τέλος τον οριστικό και απόλυτο εγκλεισμό της σε μοναστικό κελί, από το οποίο επικοινωνούσε μόνο μέσα από μικρή οπή. Έτσι έζησε τον υπόλοιπο βίο της.¹

Οι ασκητές κατέφευγαν στην έρημο για να απομονωθούν από τον κόσμο και να αποφύγουν, όσο ήταν δυνατόν, κάθε επαφή με

¹ Γεροντικόν, Αββάς Σεραπίων 1.

το γυναικείο φύλο. Κι ωστόσο, όπως μαρτυρούν οι αφηγήσεις των βίων τους, συναπαντούσαν συχνά όχι μόνο συγγενείς ή προσκυνήτριες, αλλά επίσης ακόλαστες και αμαρτωλές. Οι συναναστροφές μαζί τους αποδίδονταν κάποτε με εναργείς λεπτομέρειες.

Η ενασχόληση των ασκητών με την πορνεία ήταν εύλογη. Οι ερωτικοί λογισμοί, μαζί με τη γαστριμαργία αλλά και τη φιλαργυρία, αποτελούσαν τους συνηθέστερους και πλέον επικίνδυνους πειρασμούς στην έρημο των στερήσεων και των απαρνήσεων.² Επιπλέον, όσο περίεργο και αν φαίνεται, οι ασκητές δέχονταν και απροσδόκητες επισκέψεις αμαρτωλών γυναικών, κάποτε απλώς στη φαντασία τους, με τις οποίες καλούνταν να αναμετρηθούν.³ Ακόμα πιο περίεργο, επισκέπτονταν ενίοτε οι ίδιοι πόρνες στα καταλύματά τους, όπως ο Σεραπίων, με σκοπό τη σωτηρία τους.

Μολονότι δεν υπάρχει τρόπος να εξακριβωθεί αν πρόκειται για ιστορικά επεισόδια ή επινοημένα αφηγήματα με διδακτικό χαρακτήρα γύρω από τη δύναμη της ασκητικής θέλησης και την κοινωνική προσφορά των μοναχών, έχουμε τη σπάνια δυνατότητα να προβληματιστούμε γύρω από συμπεριφορές και ψυχικές εμπειρίες αμαρτωλών γυναικών της ύστερης αρχαιότητας που δεν μας είναι γνωστές από αλλού.

* * *

Πρώτη και σημαντική διαπίστωση είναι η μεγάλη διάδοση του αγοραίου έρωτα. Όχι μόνο πολυσύχναστες πόλεις, όπως η Αλεξάνδρεια και η Αντιόχεια, αλλά μικρές κώμες επίσης προσέφεραν, ως αυτονόητες, συναφείς υπηρεσίες. Υπήρχαν άλλωστε για τον σκοπό αυτό ειδικευμένοι οίκοι, καπηλειά, πανδοχεία αλλά και μεμονωμένα κτίσματα, συχνά σε πολυ-

σύχναστους δρόμους. Η διαθέσιμη πελατεία ήταν ποικίλη. Περιλάμβανε ταξιδιώτες και στρατιώτες, αλλά επίσης άρχοντες και ευκατάστατους πολίτες, ορισμένοι από τους οποίους οδηγούνταν, με τις συχνές επισκέψεις τους και τους ανταγωνισμούς τους, ως την οικονομική καταστροφή. Έξω από τις θύρες πανέμορφων γυναικών σφάζονταν κάποτε παλικάρια από ζηλοτυπία ή ερωτικές απογοητεύσεις.

Μολονότι κακόφημο, το επάγγελμα της θεατρίνας και της εταίρας απέφερε συχνά μεγάλα εισοδήματα. Αυτά διοχετεύονταν, με τη σειρά τους, σε καλλωπισμούς, δαπανηρά κοσμήματα και ενδύματα, αλλά επίσης στη μισθοδοσία προσωπικού και συνοδών. Αρκετές από τις γυναίκες αυτές αποκτούσαν υπέρμετρη φήμη και κατακτούσαν περίοπτη θέση στις κοινότητές τους. Ευυπόληπτοι πολίτες μπορούσαν κάποτε να τις ερωτευτούν και να τις επιλέξουν ως παλλακίδες, ακόμα και ως συζύγους.⁴

Πολλές και χαρακτηριστικές λεπτομέρειες δίνονται, για παράδειγμα, στην περιγραφή της Πελαγίας, διάσημης πρωτοθεατρίνας στην Αντιόχεια. Ένα πρωί διάβηκε, καθώς λεγόταν, μπροστά από το Μαρτύριο του Ιουλιανού όπου συναθροίζονταν οκτώ επίσκοποι σε τοπική σύνοδο. Καθισμένη σε γάδαρο, φορούσε εντυπωσιακά ενδύματα και ήταν στολισμένη, ακόμα και στα γυμνά της πόδια, με χρυσά κοσμήματα, μαργαριτάρια και πολύτιμες πέτρες. Τα μαλλιά της ήταν ξέσκεπα και τα μέλη της εκτεθειμένα. Τη συνόδευαν νέοι και νέες, με χρυσοϋφαντα κοσμήματα και χρυσά κολάρα. Στο πέρασμά της ακούγονταν μουσικές και μοσχοβολούσαν αρώματα.⁵

Οι συχνές και επίμονες αναφορές των αγιολογικών κειμένων στο φαινόμενο της πορνείας φανερώνει ωστόσο και μιαν άλλη διάσταση. Παρά τον πλούτο, τη φήμη και τα άλλα προνόμια που ενίοτε απολάμβαναν, παρά

² Παλλάδιος, *Λαυσαϊκόν* 37.7.

³ *Η κατ' Αίγυπτον των μοναχών ιστορία* 12· *Γεροντικόν*, Αββάς Ολύμπιος 2, Αββάς Παφνούτιος 3.

⁴ *Γεροντικόν*, Αββάς Ιωάννης ο Κολοβός 16

⁵ *Vita sanctae Pelagiae* (PL 73.663-72). Πβ. *Γεροντικόν*, Αββάς Παμβώ 4.

την προκλητική και υπεροπτική τους συμπεριφορά, και παρά το θάρρος τους να διαβαίνουν επιδεικτικά πολυσύχναστους δρόμους, ορισμένες τουλάχιστον πόρνες της ύστερης αρχαιότητας εμφανίζονται επιρρεπείς στη μεταμέλεια.

Η μεταστροφή τους απαιτούσε την παρέμβαση ενός εξέχοντος ασκητή με τόλμη και εντυπωσιακή εγκράτεια, αλλά, κατά τα άλλα, δεν εμφανίζεται ως δύσκολη υπόθεση. Αρκούσε μια σύσταση, μια προσευχή ή μια απλή επαφή με την ασκητική αρετή, για να επέλθει πλήρης μεταμέλεια. Υπάρχουν άλλωστε περιπτώσεις αμαρτωλών γυναικών που επισκέπτονταν με δική τους πρωτοβουλία μια εκκλησία, αναζητώντας καταφυγή, μολονότι δεν γίνονταν πάντα εύκολα αποδεκτές.⁶ Τέτοια ήταν και η περίπτωση της Πελαγίας. Διαβαίνοντας μπροστά από τη σύνοδο της Αντιόχειας, διαπίστωσε ότι, ενώ όλοι οι ιερωμένοι απέστρεψαν το βλέμμα, ο πρώην ασκητής και επίσκοπος Νόννος προσηλώθηκε επάνω της χωρίς συστολή ή εμφανή ενόχληση – μάλιστα με θαυμασμό. Την επομένη, ημέρα Κυριακή, οδηγήθηκε στην εκκλησία, όπου το κήρυγμα είχε αναλάβει ο Νόννος. Ακούγοντάς τον συγκλονίστηκε και άρχισε να θρηνεί.⁷

Η διαπίστωση αυτή αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον, καθώς συνοδευόταν από πλήρη και ριζική αλλαγή στον καθημερινό βίο των μεταμελημένων γυναικών. Η μεταστροφή επερχόταν ξαφνικά και ήταν απόλυτη. Ως πρώτο βήμα προϋπέθετε ασφαλώς τη διακοπή του επαγγέλματος και την ολοσχερή απάρνηση του αποκτηθέντος πλούτου, ο οποίος άλλοτε μοιραζόταν στους φτωχούς και άλλοτε παραδιδόταν στην πυρά. Δεύτερο βήμα ήταν η έμπρακτη μετάνοια, που απαιτούσε οδονηρές στερήσεις. Συνήθης ήταν η είσοδος σε μονή, μάλιστα με ιδιαίτερος περιοριστικούς έως και απάνθρωπους όρους.

Λεγόταν έτσι, για παράδειγμα, ότι ο Αββάς Παφνούτιος είχε πετύχει τη μεταστροφή μιας πόρνης όπως και ο Σεραπίων, αλλά χωρίς καν να προσευχηθεί. Με μian απλή συζήτηση περί Θεού. Στη συνέχεια την οδήγησε και αυτός σε γυναικεία μονή. Αλλά σε αντίθεση προς τον Σεραπίωνα που επέτρεψε μια σταδιακή και επιλεγμένη πορεία στερήσεων και απαρνήσεων, αυτός απαίτησε τον άμεσο εγκλεισμό της σε μικρό κελί με σφραγισμένη είσοδο. Της απαγόρευσε μάλιστα κάθε έξοδο, ακόμα και για τις σωματικές ανάγκες. Η ακρότητά του προβλημάτισε πάντως ακόμα και τον ίδιο. Τρία χρόνια αργότερα επισκέφθηκε τον ασκητή Αντώνιο ζητώντας συμβουλές. Οδηγημένος από όνειρα και οπτασίες έσπευσε πάλι στη γυναικεία μονή, ελευθερώνοντας τη μεταμεληθείσα γυναίκα. Αλλά αυτή επέζησε έξω από το κελί της μόλις 15 μέρες.⁸

Με παρρησία, τα αγιολογικά αναγνώσματα βεβαιώνουν και σε άλλες περιπτώσεις ότι η απότομη μεταβολή του βίου από την ελευθεριότητα και τις ανέσεις στην ακραία απομόνωση μπορούσε να οδηγήσει σε πρόωρο θάνατο. Αλλά και στις λιγιστές περιπτώσεις που ο θάνατος δεν επερχόταν σύντομα, όπως στην περίπτωση της Μαρίας της Αιγυπτίας, η διαβίωση στην ερημία σε κατάσταση αγριότητας ξεπερνούσε τις στερήσεις των πλέον ενάρετων μοναχών.⁹

Παρά τις διαβεβαιώσεις των μοναχών ότι ο πρόωρος θάνατος ήταν προτιμότερος από την αιώνια απώλεια, οι ιστορίες αυτές προκαλούν μian απορία. Αν γινόταν ευρύτατα γνωστό ότι η μεταμέλεια απαιτούσε θυσίες δυσβάστακτες ακόμα και για ασκητές με μακροχρόνια προετοιμασία, πώς συνέχιζαν να εμφανίζονται γυναίκες πρόθυμες για μεταμέλεια και μεταστροφή;

Αν οι σχετικές αφηγήσεις που διαδίδονταν ευρύτατα εμπεριέχουν έστω και

⁶ Γεροντικόν, Αββάς Ιωάννης των κελίων 1.

⁷ *Vita sanctae Pelagiae*.

⁸ *Vita sanctae Thais* (PL 73.661-62).

⁹ *Βίος οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας*.

ψήγματα ιστορικής αλήθειας τότε θα πρέπει να αναδεικνύουν μια ιδιαίτερη διάσταση ενός κατά τα άλλα επικερδούς και διαδεδομένου επαγγέλματος. Ο πλούτος και οι ανέσεις που μπορούσαν να αποκτηθούν δεν συνεπάγονταν εύκολη ένταξη σε μια κοινότητα, ούτε ευρύτερη αποδοχή. Μια πόρνη παρέμενε ασφαλώς μια ξένη ακόμα και μέσα στις πολυσύχναστες, μεικτές κοινωνίες των μεγαλουπόλεων: ήταν επιθυμητή αλλά και απορριπτέα, αντικείμενο θαυμασμού αλλά και βαθύτατης περιφρόνησης. Το ενδεχόμενο ευπρεπούς αποκατάστασής της θα πρέπει να ήταν εξαιρετικά σπάνιο. Αρκούσε έτσι ακόμα και ένα μικρό αλλά έντονο ερέθισμα για να την κλονίσει και να την συγκλονίσει. Η πορεία από τη δόξα στην κατάρρευση μπορούσε να επέλθει απροσδόκητα και αιφνίδια. Γίνεται έτσι λόγος ακόμα και για επιληπτική κρίση.¹⁰

Βρισκόμαστε έτσι πολύ μακριά από τους σκωπτικούς και εύθυμους *Εταιρικούς διαλόγους* που παρουσιάζουν την καθημερινή ζωή των γυναικών αυτών απαλλαγμένη από ενοχές και προβληματισμό. Αν τα αγιολογικά κείμενα έχουν κάποια ιστορική αξία, τότε ο Λουκιανός στις δικές του ιστορίες αντιμετώπιζε τις εταιρές που σατίριζε μόνο από την εξωτερική τους όψη και συμπεριφορά, δίχως διείσδυση στον εσωτερικό τους κόσμο. Τα αγιολογικά κείμενα από την άλλη φαίνεται να αποκαλύπτουν μια συχνά εξαιρετικά εύθραυστη ψυχική ισορροπία. Την εικονογραφούν με ενάργεια τα άφθονα δάκρυα, οι γονυκλισίες, οι κραυγές πόνου και η αποδοχή μιας ακραίας και οδυνηρής ταπείνωσης. Μοναδικό αντάλλαγμα, πέρα από την επικοινωνία με τον Θεό, ήταν η πλήρης ένταξη σε μια νέα κοινότητα.

* * *

Αν η πορνεία ήταν τόσο διαδεδομένη όσο εμφανίζεται στις πηγές μας, τότε είναι περίεργο που η θύραθεν γραμματεία έχει τόσα λίγα να

μαρτυρήσει για τη θέση των ανδρών που αξιοποιούσαν τις υπηρεσίες της. Η χριστιανική γραμματεία αντιθέτως αισθάνθηκε υποχρεωμένη να σχολιάσει και τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζονταν από την ευρύτερη κοινωνία οι πελάτες του αγοραίου έρωτα. Θα κλείσω λοιπόν την παρουσίασή μου με μια περιγραφή από το έργο του Γρηγορίου Νύσσης η οποία, έστω και αν υπερβάλλει, φαίνεται να περιέχει δόση αλήθειας.

Γράφοντας λοιπόν ο Γρηγόριος για τον άνδρα που πορνεύει ισχυρίζεται ότι «τα σπίτια τον αποφεύγουν, δεν τον θέλουν στις συντροφίες, όποιους πλησιάζει τον περιφρονούν, οι εχθροί του τον κατηγορούν, είναι ντροπή για τους συγγενείς, καταραμένος γι' αυτούς που μένει μαζί τους, η λύπη των γονιών του, θέατρο για τους υπηρέτες του, οι γείτονες του τον έχουν για να διηγούνται και να γελούν, όταν θέλει να παντρευτεί τον διώχουν, μετά τον γάμο είναι ύποπτος σύζυγος, πατέρας που τον μισούν τα παιδιά του, σύμβουλος περιφρονημένος, προκαλεί αηδία όταν προσφέρει συμβουλές, όταν ζητεί προκαλεί περισσότερη, είναι θλιβερός βλεπόμενος από μακριά, πιο αξιολύπητος είναι όταν αρρωσταίνει, όταν πεθαίνει δεν τον τιμά κανένας».¹¹

Βρισκόμαστε και πάλι μακριά από τις κοινότοπες περιγραφές της ελληνικής γραμματείας με τα γλέντια, τους ανταγωνισμούς των εραστών και τις απολαύσεις. Οι ελευθερίες και η ελευθεριότητα των ανδρών συνοδεύονταν κάποτε από μια χαμηλόφωνη αλλά σκληρή ή και αμείλικτη κοινωνική κριτική. Με βάση την περιγραφή του Γρηγορίου θα πρέπει λοιπόν να στρέψουμε την προσοχή μας και στις επιπτώσεις που μπορούσε να έχει η πορνεία στην ψυχική ισορροπία των ανδρών. Αλλά αυτή είναι μια άλλη ιστορία.

¹⁰ Γρηγόριος Νύσσης, *Βίος Γρηγορίου Θαυματουργού* (PG 46.901).

¹¹ Γρηγόριος Νύσσης, *Εις το «Ο δε πορνεύων εις το ίδιον σώμα αμαρτάνει»* (PG 9.214).